

ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΟΣΣΥΒΑΚΗ

**Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΣΤΗΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΜΙΑ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ**

Ιωάννινα 1995

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
Εισαγωγή	87
1. Οριοθέτηση του θέματος	88
2. Τα βασικά χαρακτηριστικά της παιδαγωγικής πράξης	93
3. Η ανθρωπολογική και η παιδαγωγική διάσταση του "ψηφιακού λόγου"	98
4. Η κοινωνικοπολιτική και η ιδεολογική διάσταση του "ψηφιακού λόγου"	101
5. Η σημασία του "ψηφιακού λόγου" στη διδακτική πράξη	104
Συμπεράσματα	109
Βιβλιογραφία	110

ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΟΣΣΥΒΑΚΗ

**Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΣΤΗΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΜΙΑ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ**

Εισαγωγή

Στην εργασία αυτή επιχειρούμε να παρουσιάσουμε την προβληματική που στρέφεται σήμερα γύρω από τις επιπτώσεις της τεχνολογίας και ιδιαίτερα της πληροφορικής, τόσο στον ίδιο τον άνθρωπο όσο και στην κοινωνική και παιδαγωγική πράξη. Παρουσιάζονται οι ακραίες θέσεις που κυμαίνονται ανάμεσα στην απόρριψη ή στην αποδοχή της πληροφορικής σχετικά με την εισαγωγή της στην εκπαίδευση και κυρίως στην υποχρεωτική εκπαίδευση.

Για τον λόγο αυτό το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της παρούσης εργασίας στρέφεται γύρω από την ανθρωπολογική, την παιδαγωγική, την κοινωνικοπολιτική και την ιδεολογική διάσταση της τεχνολογίας. Με την προσέγγιση αυτή είναι δυνατόν να επισημανθούν εκείνα τα σημεία της τεχνολογίας που θα συμβάλουν θετικά τόσο στην αφύπνιση των δυνάμεων του ανθρώπου όσο και στην ενίσχυση και στη στήριξη της διδακτικής πράξης, έτσι ώστε στο μέτρο του εφικτού να αποφευχθούν οι αρνητικές επιπτώσεις που ενδεχομένως προκαλεί ή πρόκειται να προκαλέσει.

Ο προβληματισμός αυτής της εργασίας εστιάζεται, κυρίως, στο γεγονός ότι η πληροφορική ή οι δυνατότητες που παρέχει - τις οποίες αποκαλούμε "ψηφιακό λόγο" - είναι μια κοινωνική πραγματικότητα και αναγκαιότητα. Αυτή η πραγματικότητα αποτελεί το σημείο αφετηρίας της εργασίας αυτής, μια πραγματικότητα την οποία το σχολείο δεν μπορεί να αποφύγει ή να αγνοήσει. Το μόνο που του απομένει είναι να την αγκαλιάσει, να αναζητήσει τις θετικές της διαστάσεις για την διδακτική πράξη

και να τη χρησιμοποιήσει μόνο εκεί που είναι απαραίτητη, αναγκαία και χρήσιμη για το μαθητή.

Στο πλαίσιο αυτού του προβληματισμού επιχειρείται η οριοθέτηση του θέματος μέσα από τις αντικρουόμενες θέσεις και απόψεις. Στη συνέχεια επισημαίνονται τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης και της παιδαγωγικής πράξης, χαρακτηριστικά όπως η ελευθερία, η ιστορικότητα και η γλώσσα, τα οποία πρέπει να διαφυλαχτούν, για να μην μετατραπεί η ανθρώπινη πράξη και ιδιαίτερα η παιδαγωγική σε καθαρά τεχνική.

Η διαφύλαξη των παραπάνω χαρακτηριστικών, όπως και η αναζήτηση των θετικών σημείων του "ψηφιακού λόγου" στην παιδαγωγική και διδακτική πράξη θα προκύψει μόνο μέσα από το διάλογο και τη συνεργασία μεταξύ παιδαγωγών και τεχνοκρατών. Για το σκοπό αυτό ως πρώτο βήμα θεωρούμε την προσπάθεια διαμόρφωσης ενός κοινού γλωσσικού εργαλείου επικοινωνίας. Η εργασία αυτή αποτελεί μια πρόσκληση σ' αυτή την κατεύθυνση.

1. Οριοθέτηση του θέματος

Η εισαγωγή της πληροφορικής στην εκπαίδευση, είτε ως ειδικό μάθημα είτε ως μέσο επικοινωνίας, διδασκαλίας και μάθησης, δε σημαίνει απλά μια προσθετική διαδικασία. Δεν προστίθεται, δηλαδή, στο αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου ένα ακόμα μάθημα, ούτε εισάγεται ένα ακόμα εργαλείο, ως μέσο διδασκαλίας. Εισάγεται επιπρόσθετα, πέραν της ειδικής τεχνολογίας, και ένας νέος "λόγος" ο "ψηφιακός". Ο "ψηφιακός λόγος" συνιστά την τέταρτη πολιτισμική τεχνική μετά την γραφή, την ανάγνωση και την αριθμηση. Αυτός ο "λόγος" εκφράζει τη νέα τεχνολογία του Η/Υ η οποία παρέχει τη δυνατότητα διαχείρισης (Μικρόπουλος-Λαδιάς, 1993: 31 κ.ε.) οποιουδήποτε μεγέθους απαριθμήσιμου, μετρήσιμου ή φυσικού, μέσα από ένα ασυνεχές σύστημα δυαδικής κωδικοποίησης, εκφράζει, δηλαδή, τόσο τη συλλογιστική, τον συγκεκριμένο τρόπο σκέψης, όσο και τις δυνατότητες που παρέχει στον άνθρωπο αυτό το σύστημα της δυαδικής λογικής. Ο "λόγος" αυτός ως τέταρτη πολιτισμική τεχνική (v. Hentig, 1993 : 34 κ.ε.), διαφέρει ριζικά τόσο από τις άλλες πολιτισμικές τεχνικές όσο και από τον προφορικό, το γραπτό ή τον τηλεοπτικό λόγο. Όπως κάθε λόγος - γλώσσα, έτσι και ο "ψηφιακός λόγος" του Η/Υ, εισάγει νέους τρόπους σκέψης και δράσης, νέες μορφές επικοινωνίας και εμπειρίας, εισάγει νέες έννοιες και λέξεις, καταργεί, τροποποιεί ή αναθεωρεί κλασικές έννοιες και αξίες (Έκο , 1990: 76). Με τον "ψηφιακό λόγο" διαμορφώνεται ένας νέος πολιτισμός που επιβάλλεται "εκ των άνω", αφού

δεν προκύπτει σταδιακά, αλλά εισάγεται απότομα με αποτέλεσμα να αλλάζει νωρίτερα η θεώρηση της έννοιας "άνθρωπος" από ό,τι αλλάζει ο ίδιος ο άνθρωπος τόσο εσωτερικά όσο και απέναντι σ' αυτή τη νέα πολιτισμική τεχνική. Αυτή η νέα πολιτισμική τεχνική οδηγεί μέσα στο πλαίσιο της βιομηχανικής κοινωνίας και στην εισαγωγή του αυτοματισμού στην παραγωγή. Όμως η εισαγωγή του αυτοματισμού στην παραγωγή, ως τρίτη τεχνολογική η επιστημοτεχνική επανάσταση, πάντα μέσα στα πλαίσια της βιομηχανικής επανάστασης, στοχεύει στη συντόμευση του χρόνου παραγωγής εμπορευμάτων και γενικά αναλώσιμων αγαθών και στην απρόσκοπτη κυκλοφορία και επικράτηση του κεφαλαίου. Επιπλέον με τον Η/Υ παρατηρείται μια φυγή από τον πολιτισμό της σκέψης και του στοχασμού, σ' έναν πολιτισμό της γνώσης, της αναζήτησης και αποθήκευσης πληροφοριών (v. Hentig 1993 : 38 κ.ε.).

Αυτή ακριβώς η διαδικασία αυτοματισμού της πληροφορίας και της πληροφόρησης συντελείται σταδιακά και μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας και γενικότερα στο σχολείο. Παράλληλα, η μετάβαση αυτή προς τον αυτοματισμό συνοδεύεται από ένα είδος ετεροχρονισμού, εφόσον η θεώρηση για το σχολείο αλλάζει νωρίτερα από ό,τι αλλάζει το ίδιο το σχολείο εσωτερικά, σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες που επικρατούν στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας. Αυτό έχει ως συνέπεια να μην αντιλαμβάνεται το σχολείο έγκαιρα τις αλλαγές που επιφέρει η νέα τεχνολογία στους μαθητές έξω απ' αυτό, έτσι ώστε το ίδιο το σχολείο από τη μια να γίνεται αναχρονιστικό και από την άλλη να μην είναι σε θέση να λειτουργήσει διορθωτικά και παρεμβατικά σ' αυτό που συμβαίνει έξω από αυτό. Με την έννοια αυτή, ο ετεροχρονισμός του σχολείου και ο αυτοματισμός στη διδακτική πράξη μπορεί να μετατρέψει το σχολείο όχι σε χώρο στοχασμού, προβληματισμού και αναζήτησης της γνώσης, με στόχο την στήριξη του παιδιού για εξέλιξη και ανάπτυξη, αλλά σ' ένα χώρο, σε μια αγορά κατανάλωσης μιας έτοιμης και εξαγοράσιμης γνώσης, που θα παραμείνει μόνο ως ένα υλικό προς αποθήκευση και όχι ως μια δυναμική διαδικασία διαλεύκανσης, βίωσης και υπέρβασης της ύπαρξης του μαθητή. Μια αντίστοιχη διαδικασία αυτοματισμού και συντόμευσης του χρόνου διδασκαλίας και μάθησης επιχειρείται με την εισαγωγή της πληροφορικής στην εκπαίδευση, όπου η αυτοματοποιημένη μετάδοση πληροφοριών και γνώσεων συντελείται με την παραγωγή εκπαιδευτικού λογισμικού, ίδιου για κάθε μαθητή, για κάθε ενότητα, για κάθε εκπαιδευτικό και περίσταση.

Αυτή η ετεροχρονισμένη διαδικασία του σχολείου, ο αυτοματισμός και η εντελώς διαφορετική τεχνολογία του "ψηφιακού λόγου" δημιουργούν ελπίδες και ταυτόχρονα προκαλούν φόβους σε συγκεκριμένες ομά-

δες ανθρώπων. Ένα μέρος, λοιπόν, του πληθυσμού που τον ενδιαφέρει άμεσα το θέμα τάσσεται υπέρ των απολογητών τις συγκεκριμένης τεχνολογίας, οι οποίοι διαμορφώνουν την αντίληψη ότι αυτή η νέα τεχνολογία θα κάνει θαύματα γενικά στην κοινωνία και θα επιλύσει πολλά "κακώς κείμενα" στην εκπαίδευση, θα λειτουργήσει δηλαδή μεταρρυθμιστικά. Μια άλλη ομάδα τάσσεται με την αντίληψη των "επικριτών" που υιοθετούν τη θέση ότι αυτή η νέα τεχνολογία μπορεί να επιφέρει - ιδιαίτερα στην εκπαίδευση - μόνο αρνητικές επιπτώσεις, λόγω του αυτοματισμού και του ολοκληρωτισμού που μπορεί να εδραιωθεί στο σχολείο.

Το πρόβλημα αυτό γίνεται εντονότερο, επειδή η θέση τόσο των απολογητών όσο και των επικριτών των νέων τεχνολογιών και γενικότερα της πληροφορικής είναι ακραία, ότι δηλαδή, η πληροφορική σε σχέση ιδιαίτερα με την εκπαίδευση μπορεί να είναι μόνο επιβλαβής ή μόνο ωφέλιμη. Εξάλλου το πρόβλημα παρουσιάζεται έντονα επειδή οι απόψεις που εκφράζονται είναι απόψεις των άκρων που κυμαίνονται μεταξύ μύθου και πραγματικότητας. Ο μύθος αναφέρεται σ' αυτές τις ακραίες θέσεις, ενώ η πραγματικότητα είναι ότι μπορούν να συμβούν και τα δύο, δηλαδή, και οι θετικές και οι αρνητικές επιπτώσεις.

Αυτό το πρόβλημα, ωστόσο δεν πρέπει να εστιάζεται, κατά την άποψή μας, στην ίδια την τεχνολογία αλλά στον τρόπο που ο άνθρωπος τη χρησιμοποιεί, παράγοντας έτσι ο ίδιος νέο πολιτισμό καθώς επίσης, στον χρόνο και στον τρόπο που το σχολείο τη λαμβάνει υπόψη.

Τίθενται, επομένως, από παιδαγωγικής και διδακτικής σκοπιάς τα παρακάτω ερωτήματα: *Ποιο είναι το αντικείμενο που θα εισαχθεί στο σχολείο; Ποια είναι η σχέση του με το παρόν και το μέλλον του παιδιού; Ποια είναι η παιδαγωγική, η πολιτισμική και η κοινωνική του αξία;* (Klafki, 1985)

Τέτοιοι προβληματισμοί μπαίνουν τόσο από παιδαγωγούς- διδακτολόγους, όσο και από επιστήμονες άλλων θεωρητικών και θετικών επιστημών. Στα πλαίσια αυτά θα επιχειρήσω να παρουσιάσω δύο ακραίες αντιλήψεις - τάσεις, που σήμερα συζητούνται στον κοινωνικό και παιδαγωγικό χώρο, σχετικά με το ρόλο και τη σημασία των νέων τεχνολογιών - ιδιαίτερα δε του Η/Υ - για τον άνθρωπο και την κοινωνία.

Την επικριτική θέση εκφράζει, μεταξύ άλλων, ο N. Postman στο έργο του με τίτλο: "Das Technopol. Die Macht der Technologien und die Entmündigung der Gesellschaft" (1994), (Η Τεχνούπολη. Η δύναμη των Τεχνολογιών και η υπαγωγή της κοινωνίας στην κηδεμονία τους).

Σ' αυτό το έργο ο N. Postman περιγράφει την Τεχνούπολη, μέσα στην οποία ο άνθρωπος κινδυνεύει να υποταχτεί στην υπηρεσία της τεχνολογίας, έχει απο-υποκειμενικοποιηθεί και κινδυνεύει να καταργηθεί, να

πάψει να υπάρχει ως πρόσωπο ελεύθερο, υπεύθυνο που δρα και αποφασίζει. Για τον Postman τα "κακώς κείμενα" στην κοινωνία και στο σχολείο δεν οφείλονται τόσο στην έλλειψη πληροφοριών, αλλά περισσότερο στην υπερπληροφόρηση και στην συναναρτώμενη με αυτή αδυναμία του ανθρώπου να επεξεργαστεί αυτές τις πληροφορίες. Επομένως, η μαζική εισβολή των Η/Υ αποτελεί απειλή για την εκπαίδευση. Εισάγεται δηλαδή ένας πολιτισμός της ευδαιμονίας ενάντια σ' ένα πολιτισμό της ηθικής, μιας ηθικής που έχει στο κέντρο τον άνθρωπο και την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Την απολογητική θέση εκφράζει η M. A. Berg σε μια εργασία της που δημοσιεύτηκε στο έργο του Chr. Wulf "Einführung in die Pädagogische Anthropologie (1994), (Εισαγωγή στην Ανθρωπολογική Παιδαγωγική). Στην εργασία αυτή η Berg (1994: 70-97) επιχειρεί να παρουσιάσει την ανθρωπολογική πλευρά της τεχνολογίας και ιδιαίτερα του "ψηφιακού λόγου". Θεωρεί τον ψηφιακό "λόγο" ως μια θετική προέκταση των ανθρώπινων δυνατοτήτων - αφού η δομή του πλησιάζει τη μη γραμμική δομή της ανθρώπινης σκέψης. Επισημαίνει, επίσης, ότι ο άνθρωπος με τις δυνατότητες που του παρέχει η τεχνολογία της εικονικής πραγματικότητας θα είναι αποτελεσματικός και παντοδύναμος και κάθε επιθυμία του θα μπορεί τεχνολογικά να πραγματοποιηθεί (ό.π. 97). Έτσι δίδεται, κατά την άποψη μας, ιδιαίτερη βαρύτητα στη χρησιμότητα, στην αποτελεσματικότητα της ανθρώπινης πράξης και όχι στην ηθική διάστασή της, δηλαδή, στη σημασία της και στην επίδραση πάνω στον ίδιο τον άνθρωπο. Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι στη συγκεκριμένη θέση διαφαίνεται μια εγωϊστική - εγωκεντρική στάση, μια τάση ικανοποίησης του ανθρώπινου εγωϊσμού που θα καταργούσε ενδεχομένως την επιθυμία, αφού όπως επισημαίνει η παραπάνω συγγραφέας με την οπτικοποίηση της σκέψης, το πνεύμα μετατρέπεται σε μια πραγματικότητα προσεγγίσιμη, προσπελάσιμη και διαμορφώσιμη. Ο άνθρωπος, δηλαδή, θα είναι ο ίδιος ο παραγωγός του μέλλοντος και επομένως εκείνος που θα πραγματοποιεί κάθε όνειρο και επιθυμία, ιδιαίτερα με τις εφαρμογές στο χώρο της εικονικής πραγματικότητας (ό.π.:97). Δημιουργείται, έτσι, η εντύπωση ότι κάποτε θα φτάσει σε μια τέτοια κατάσταση προγραμματισμού της πράξης του που θα του επιτρέπει να είναι αλάθητος ή παντοδύναμος.

Αυτές τις δύο ακραίες θέσεις επιχειρεί να υπερβεί ο γερμανός παιδαγωγός Hartmut von Hentig (1993) προβαίνοντας στις παρακάτω διαπιστώσεις:

- Ο Η/Υ θα αλλάξει την αποστολή του σχολείου και μάλιστα αυτή η αλλαγή θα είναι ριζικότερη όσο το σχολείο θα τον αγνοεί (1993: 34).

- Ο Η/Υ διαμορφώνει νέες κοινωνικές συνθήκες, προωθεί ένα συγκεκριμένο τρόπο σκέψης και υπόσχεται να προσφέρει βοήθεια στη διδακτική πράξη (ό.π. 35).

- Επιβάλλεται να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στην επίδραση που ασκεί ο Η/Υ στον ίδιο τον άνθρωπο και όχι μόνο στην χρησιμότητα και την αναγκαιότητα για τη ζωή. (ό.π. 36)

Οι παραπάνω διαπιστώσεις στις οποίες προβαίνει ο Hartmut von Hentig μπορούν να αξιοποιηθούν προς όφελος του ανθρώπου και του σχολείου, όταν επιχειρηθεί η εύρεση εκείνων των δυνατοτήτων που ο Η/Υ, ως τέταρτη πολιτισμική τεχνική προσφέρει, χωρίς να αδρανοποιεί τις προηγούμενες, όπως ανάγνωση, γραφή, αρίθμηση, αλλά να τις συμπληρώνει.

Στα πλαίσια αυτού του προβληματισμού θεωρούμε σκόπιμο να αναφερθούμε στα χαρακτηριστικά που πρέπει να διέπουν την ανθρώπινη και επομένως και την παιδαγωγική πράξη, προκειμένου ο άνθρωπος να παραμένει υποκειμένο της πράξης του και να μην εργαλειοποιηθεί.

Πριν όμως προχωρήσουμε στην ανάλυση των χαρακτηριστικών της ανθρώπινης πράξης, επιβάλλεται να επισημάνουμε ότι ο προβληματισμός σχετικά με την μεταλλαγή των πολιτιστικών οργάνων εμφανίζεται στην ιστορία της ανθρωπότητας κάθε φορά ως βαθιά κρίση, η οποία όμως θα πρέπει να θεωρείται παράλληλα και ως μια δυνατότητα υπέρβασης της υφιστάμενης πραγματικότητας.

Πρωταρχικό και χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ένα απόσπασμα από το έργο "Φαίδρος" του Πλάτωνα (274e, 275a). Στο απόσπασμα αυτό ο Σωκράτης παρουσιάζει το πρόβλημα της εισαγωγής νέων τεχνικών στην κοινωνία, θίγοντας παράλληλα τις θετικές και αρνητικές της πλευρές, μέσα από ένα διάλογο που αναπτύσσεται μεταξύ του βασιλιά των Αιγυπτίων Θαμούντα και του Θεού Θεούθ, εφευρέτη της τεχνικής της γραφής. Ο εφευρέτης Θεός επιμένει ότι η γραφή θα κάνει τους Αιγυπτίους πιο σοφούς και το μνημονικό τους πιο καλό, αφού για τη μνήμη και τη σοφία βρέθηκε το φάρμακο που δεν είναι άλλο από τη γραφή και την ανάγνωση. Ο βασιλιάς Θαμούντας διαφώνησε με τις αντιλήψεις του εφευρέτη Θεού και έδωσε τις παρακάτω απαντήσεις:

- Αυτός που ανακαλύπτει τις τέχνες δεν είναι σε θέση να κρίνει πόσο θα βλάψουν ή πόσο θα ωφελήσουν εκείνους που πρόκειται να τις μεταχειρισθούν.

- Τα γράμματα θα φέρουν λησμονιά στις ψυχές εκείνων που θα τα μάθουν, μια και αυτοί θα παραμελήσουν τη μνήμη τους, αφού από εμπιστοσύνη στη γραφή θα φέρνουν τα πράγματα στη μνήμη τους απέξω με ξένα σημάδια, όχι από μέσα από τον ίδιο τους τον εαυτό και θα γνωρίζουν

το φαινόμενο του πράγματος και όχι το ίδιο το πράγμα.

- Εκείνοι που θα γνωρίζουν τη γραφή θα εξουσιάζουν όσους δεν θα τη γνωρίζουν, και όσοι θα γνωρίζουν τη γραφή θα είναι ευκολότερα προσεγγίσιμοι και επομένως πιο ευάλωτοι.

Είναι φυσικό, σήμερα, να μη μπορούμε να δεχτούμε τη μνήμη ως το μοναδικό όργανο και εργαλείο γνώσης, ούτε να μείνουμε στις θέσεις που παρατίθενται στον παραπάνω διάλογο. Όμως, μία από τις υπόλοιπες θέσεις του Σωκράτη επιβάλλεται να συζητήσουμε, όπως για παράδειγμα:

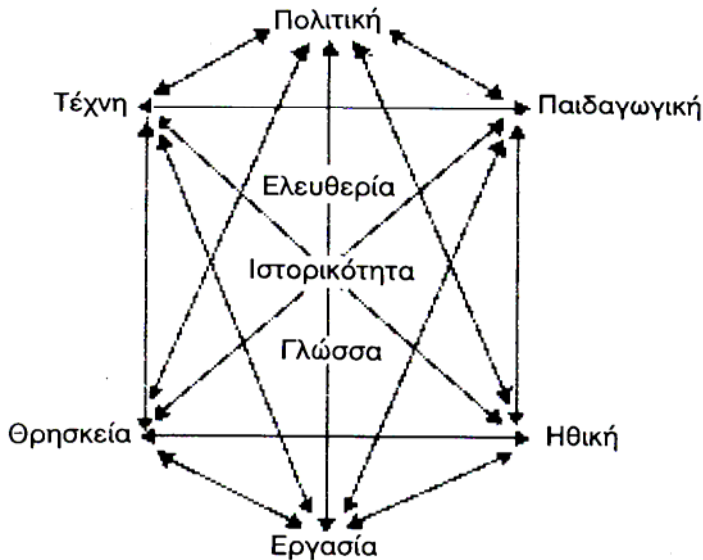
- Αν οι επιστήμονες και οι τεχνικοί του Η/Υ επιτρέπεται από μόνοι τους να κρίνουν πότε και πώς μπορεί να εισαχθεί στην εκπαίδευση η πληροφορική, χωρίς, δηλαδή, να συμβουλευτούν και να συνεργαστούν με άλλους επιστήμονες πιο ειδικούς πάνω σε θέματα της εκπαιδευτικής θεωρίας και πράξης.

Επομένως, μπαίνουν επιτακτικά τα παρακάτω παιδαγωγικά και παράλληλα πολιτικά ερωτήματα: *Ποιος αποφασίζει για την εισαγωγή της πληροφορικής στην εκπαίδευση, πότε με ποιο τρόπο και με ποια προγράμματα ή περιεχόμενα; Ποιος νομιμοποιείται, τελικά, να κατασκευάσει το εκπαιδευτικό λογισμικό για την εκπαίδευση; Πώς είναι δυνατή η εισαγωγή των Η/Υ στην εκπαίδευση, προκειμένου ο μαθητικός πληθυσμός να καταστεί ικανός να τους χειρίζεται, να μην εξαρτάται από εκείνους που γνωρίζουν να τους χειρίζονται, έτσι ώστε οι επιλογές του να είναι συνειδητές σε σχέση με το τι, το πώς και για ποιο σκοπό θα τους χρησιμοποιήσει; Τα ερωτήματα αυτά επιβάλλουν να προσδιορίσουμε καταρχήν τα βασικά χαρακτηριστικά της παιδαγωγικής πράξης, έτσι ώστε να επισημανθούν εκείνες οι πτυχές της που θα πρέπει να μην επηρεαστούν αρνητικά από τον "ψηφιακό λόγο", αλλά αντίθετα να ενισχυθούν και να εμπλουτισθούν.*

2. Τα βασικά χαρακτηριστικά της παιδαγωγικής πράξης

Η ανθρώπινη πράξη, ανάλογα με το υποκείμενο στο οποίο απευθύνεται και τους στόχους και τις επιδιώξεις της, χαρακτηρίζεται κάθε φορά ως πολιτική, παιδαγωγική, ηθική, θρησκευτική πράξη, ή ως πράξη της τέχνης ή ως εργασία κ.λπ. Στο σχήμα (1) που ακολουθεί παρουσιάζεται η συνολική ανθρώπινη πράξη και εκφράζει αφενός το στοιχείο της αλληλεπίδρασης που υφίσταται ή επιβάλλεται να υπάρχει μεταξύ των διαφορετικών πράξεων αφενός και αφετέρου το στοιχείο της υπέρβασης κάθε μορφής ιεράρχησης αυτών των πράξεων. Με την αλληλεπίδραση και τη μη ιεράρχηση συνεπάγεται ότι κανένα από τα είδη των πράξεων δεν μπορεί να κυριαρχεί και να προσδιορίζει τα υπόλοιπα.

Εξάλλου, μια πράξη για να θεωρηθεί ανθρώπινη - κοινωνική πράξη, που προκαλείται από τον άνθρωπο και αποσκοπεί στον άνθρωπο, σύμφωνα με τους Fink (1978) και Benner (1987: 34), επιβάλλεται να διέπεται και παράλληλα να διασφαλίζει τα χαρακτηριστικά της ελευθερίας, της ιστορικότητας και της γλώσσας (βλ. σχ. 1).

Σχήμα 1 : Τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης πράξης

Πηγή : Benner, 1987 : 34

Η κάθε μια από τις παραπάνω επιμέρους πράξεις που στο σύνολό τους αποτελούν τη συνολική ανθρώπινη πράξη, είτε πρόκειται για πολιτική είτε για ηθική πράξη, εμπεριέχει και οφείλει να εμπεριέχει και στοιχεία των άλλων πράξεων (Κοσσυβάκη, 1993 : 96 κ.ε.). Είναι γνωστό ότι το ιδιαίτερο στίγμα κάθε ανθρώπινης πράξης απορρέει από το αντικείμενο, τη μέθοδο και τις προτάσεις της. Για παράδειγμα, μία παιδαγωγική πράξη παύει να είναι παιδαγωγική από τη στιγμή που η μέθοδος και οι προτάσεις της προσδιορίζονται και επιβάλλονται από μια άλλη πράξη, όπως από την πολιτική ή από την τεχνολογία. Ιδιαίτερα η τεχνολογία, είτε με τη μορφή μεθόδων, τεχνικών και κλειστών αναλυτικών προγραμμάτων είτε με τη μορφή εκπαιδευτικού λογισμικού και γενικότερα τεχνικών μετάδοσης πληροφοριών, τείνει να μετατρέψει το πρόβλημα όχι μόνο της παιδαγωγικής πράξης αλλά και κάθε πράξης σε καθαρά τεχνικό πρόβλημα. Επικρατεί, δηλαδή σήμερα, σε κάθε προσπάθεια μεταρρύθμισης της διδακτικής

πράξης μια τεχνοκρατική λογική, όπου η αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας θεωρείται πλέον ως υπόθεση προγραμματισμού, σχεδιασμού, ως πρόβλημα μόνο τεχνικής υφής, γεγονός που επικρίνεται από πολλούς θεωρητικούς παιδαγωγούς και διδακτολόγους (Μαυρογιώργος, 1992 : 139 κ.ε.). Παράλληλα, μια πράξη παύει να θεωρείται ανθρώπινη πράξη αν δε διασφαλίζονται και δεν προωθούνται σ' αυτή και με αυτή τα χαρακτηριστικά της ελευθερίας, της ιστορικότητας και της γλώσσας. Με την ελευθερία παρέχεται η δυνατότητα της επιλογής και της απόφασης, γεγονός που παρέχει τη δυνατότητα για προβληματισμό και στοχασμό. Με την ιστορικότητα η κάθε πράξη θεωρείται ως μοναδική, είναι αποτέλεσμα των ιστορικοκοινωνικών συνθηκών, επηρεάζεται από το παρελθόν, αποβλέπει στο παρόν και στο μέλλον και είναι ανάλογη των περιστάσεων. Επομένως, η ανθρώπινη - κοινωνική πράξη και κατά συνέπεια και η παιδαγωγική πράξη δεν μπορούν να ενταχθούν σε κανόνες ανεξάρτητους από το χώρο, το χρόνο και τον άνθρωπο, δεν μπορούν να εκφράζονται και να εκφράζονται μέσα από μια λογική του τύπου όταν ... τότε, όσο ... τόσο, μια λογική που λειτουργεί στη βάση μιας αλγοριθμικής πράξης. Με άλλα λόγια η ανθρώπινη ή η παιδαγωγική πράξη δεν μπορεί να μετατραπεί σε μια καθαρά τεχνική πράξη, δηλαδή, το περιεχόμενο της να ενσωματώνεται μέσα σ' ένα εκπαιδευτικό λογισμικό που θα ταιριάζει σε κάθε ομάδα ανθρώπων ή μαθητών και σε κάθε περίπτωση της διδακτικής και μαθησιακής διαδικασίας.

Αν, για παράδειγμα, στην επιστήμη των Η/Υ οποιαδήποτε ενέργεια χαρακτηρίζεται πλήρως από συνθήκες πριν και μετά την εκτέλεσή της, τότε δεν είναι εύκολο να διασφαλιστεί ο υποκειμενικός και πειραματικός χαρακτήρας της παιδαγωγικής πράξης, γιατί :

- οι συνθήκες περιγράφουν πλήρως την κατάσταση του χώρου δράσης, του περιβάλλοντος αναφοράς πριν και μετά την ενέργεια, περιγράφουν κατά συνέπεια πλήρως την ενέργεια.

- η οποιαδήποτε ενέργεια, είτε είναι απλή είτε συντίθενται από απλούστερες με βάση συγκεκριμένους κανόνες σύνθεσης σειριακής, εναλλακτικής ή επαναληπτικής εκτέλεσης, είναι προσχεδιασμένη, έτσι ώστε ο εκπαιδευτικός και ο μαθητής να πρέπει να λειτουργήσει μόνο μέσα σ' αυτό το πλαίσιο.

Επιπρόσθετα, τα χαρακτηριστικά της ελευθερίας και της ιστορικότητας διασφαλίζονται μέσα από τη γλώσσα, το λόγο. Αποτελεί, δηλαδή, η γλώσσα το σύνδεσμο μεταξύ του παρόντος και του μέλλοντος, διασφαλίζει στον άνθρωπο την επικοινωνία, την κατανόηση, την ερμηνεία και τον βοηθάει να διαλευκάνει την ύπαρξή του στο παρόν. Εκτός αυτού η γλώσσα, η δομή της παίζει σημαντικό ρόλο στο σχηματισμό εννοιών, επομένως

και στην απόδοση νοήματος και στον τρόπο κατανόησης της πραγματικότητας. Στα πλαίσια αυτά η ανθρώπινη πράξη είναι πειραματική και επομένως όχι απόλυτα προβλέψιμη. Μόνο μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο συνθηκών δράσης ο άνθρωπος μπορεί να θεωρηθεί δημιουργήμα και παράλληλα δημιουργός του πολιτισμού του και της ιστορίας του (Landmann, 1961). Ο κίνδυνος, όμως, να μετατραπεί ένα μέρος του πληθυσμού σε δημιουργό και άλλο ένα μέρος σε δημιούργημα, σε καταναλωτή και σε καταναλωτικό προϊόν και υπαρκτός είναι και συμβαίνει. Το ότι ο Η/Υ είναι δημιούργημα αναγκών και επομένως πολιτισμικό προϊόν εμπεριέχει και τον κίνδυνο να αναχθεί σε δημιουργό πολιτισμού. Ο άνθρωπος είναι εκτεθειμένος σ' αυτόν το κίνδυνο λόγω της ίδιας του της φύσης. Το ερώτημα, επομένως, που επιβάλλεται να τεθεί και να προβληματίσει είναι: Σε ποιο βαθμό ο "ψηφιακός λόγος" διασφαλίζει τα παραπάνω χαρακτηριστικά της παιδαγωγικής πράξης ή πώς πρέπει να εισαχθεί στην εκπαίδευση για να τα διασφαλίσει αν όχι να τα ισχυροποιήσει;

Σύμφωνα με τους A. Gehlen (1962) και O.F. Bollnow (1983) - ανθρωπολόγους, παιδαγωγούς και φιλοσόφους - ο άνθρωπος θεωρείται ως ελλειμματικό και παράλληλα ανοιχτό ον. Η ελλειμματικότητα του ανθρώπου από βιολογικής πλευράς αποτελεί τη βασική προϋπόθεση για απεριόριστες δυνατότητες σε δημιουργικότητα και επομένως στην δυνατότητα κάλυψης αυτής της ελλειμματικότητας, έτσι ώστε ο ίδιος ο άνθρωπος να υπερβαίνει κάθε φορά την ύπαρξή του. Με άλλα λόγια η βιολογική του ανωριμότητα και η ανάγκη για βοήθεια θεωρείται ως δυνατότητα για μάθηση και αγωγή και επομένως ως δυνατότητα διαμόρφωσης με τεχνικά μέσα συνθηκών υπέρβασης της ελλειμματικότητάς του. Το πέρασμα, η μετάβαση του ανθρώπου από την κατάσταση της απροσδιοριστίας και του ανοιχτού στην κατάσταση ενός συνεχιζόμενου αυτοπροσδιορισμού, συντελείται σταδιακά μέσα από την εμπειρία του παρελθόντος, τις προσδοκίες του μέλλοντος και τις δυνατότητες δράσης, δημιουργίας, αλληλεπίδρασης που υπάρχουν στο παρόν. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η γλώσσα και γενικά ο τεχνολογικός λόγος θεωρούνται ως μέσο επέκτασης, ως μέσο διεύρυνσης των ορίων του ανθρώπου και επομένως ως εργαλείο δράσης στην προσπάθεια υπέρβασης της ύπαρξής του (Μακλουάν, κ.κ.). Υπ' αυτή την έννοια ο στόχος κάθε παιδαγωγικής και διδακτικής θεωρίας και πράξης είναι να στηρίζει το παιδί στην προσπάθεια μετάβασης προς τον αυτοπροσδιορισμό του. Το περιεχόμενο της παιδαγωγικής στήριξης αναφέρεται στην επιλογή ή στην διαμόρφωση - κατασκευή περιεχομένων, μεθόδων και μέσων που θα συμβάλλουν σ' αυτή την κατεύθυνση. Από τις παιδαγωγικές και διδακτικές θεωρίες εκείνη που επιχειρεί την προσεκτική και σταδιακή εισαγωγή κάθε καινοτομίας στην εκπαίδευση, χωρίς

δηλαδή να την απορρίπτει ή να την εκθειάζει, είναι κατά την άποψη μας η Κριτική Επικοινωνιακή Διδακτική (Winkel, 1994). Αυτή υιοθετεί τις παιδαγωγικές αντινομίες που αφορούν τόσο στη σχέση και την αλληλεπίδραση μεταξύ των γενεών, όσο και στον τρόπο εισαγωγής καινοτομιών στην εκπαίδευση. Με τις παιδαγωγικές αντινομίες επιχειρείται να αποφεύγονται αφενός οι μονομέρειες και αφετέρου να προσφέρονται σταδιακά οι δυνατότητες δράσης του ανθρώπου, προκειμένου να εισάγονται σταδιακά οι καινοτομίες και να πετυχαίνεται το εφικτό ανάμεσα στο υπαρκτό και στο επιθυμητό.

Σε σχέση, λοιπόν, με την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση και των δυνατοτήτων που ο Η/Υ προσφέρει στην παιδαγωγική και διδακτική πράξη θα πρότεινα την παρακάτω παιδαγωγική αντινομία, που επιχειρεί να άρει τις ακραίες θέσεις τόσο των επικριτών όσο και των απολογητών της πληροφορικής.

Μια τέτοια αντινομία θα μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής :

"Τόση αποφυγή στη διδακτική πράξη της χρήσης του Η/Υ όση είναι απαραίτητη και τόση χρησιμοποίησή του όση είναι αναγκαία και δυνατή." Το μέτρο της συγκεκριμένης επιλογής μπορεί να αναζητηθεί αν ληφθούν υπόψη οι παρακάτω παράμετροι:

- Ο εκπαιδευτικός να γνωρίζει καλά αυτή την πολιτισμική τεχνική.
- Να γίνεται χρήση μόνο στους τομείς που δεν προσφέρονται άλλα πιο απλά και εύχρηστα μέσα.
- Να αναζητάται πάντα το ιδιαίτερο που προσφέρει αυτή η τεχνική, να καλύπτει, δηλαδή, κάποια ανάγκη η οποία δεν καλύπτεται από τα υπάρχοντα μέσα, όπως, για παράδειγμα, ως συμπλήρωμα του βιβλίου ή ενός πειράματος με την προσομοίωση κ.τ.λ.
- Να λαμβάνεται υπόψη η ηλικία και γενικότερα οι πρωτογενείς ανάγκες, επιθυμίες του παιδιού καθώς επίσης και το περιβάλλον στο οποίο το παιδί ζει.
- Να διασφαλίζεται τόσο ο πειραματικός χαρακτήρας της παιδαγωγικής πράξης και η δυνατότητα ελεύθερης δράσης των υποκειμένων της, όσο και οι δυνατότητες επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης ή αλληλοκατανόησης μέσα από μια γλώσσα, ένα λόγο κατανοητό από όλους.

Μια τέτοια προσεκτική διαδικασία μπορεί, κατά την άποψη μας, να διασφαλίζει την ελευθερία, την ιστορικότητα και τη δράση του ανθρώπου και ιδιαίτερα του εκπαιδευτικού και του μαθητή. Αυτή τη διαδικασία θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε και να οριοθετήσουμε συστηματικότερα μέσα από την ανθρωπολογική και κοινωνικοπολιτική διάσταση του "ψηφιακού λόγου".

3. Η ανθρωπολογική και η παιδαγωγική διάσταση του "ψηφιακού λόγου".

Η μετάβαση του ανθρώπου προς την ανθρωπολογική και κοινωνική του ολοκλήρωση στα πλαίσια της Κριτικής Επικοινωνιακής Παιδαγωγικής και Διδακτικής είναι μια πορεία προς τον εκδημοκρατισμό, τον εξανθρωπισμό. Αυτή η πορεία μπορεί να διασφαλιστεί με διαδικασίες που θα διευκολύνουν το μαθητή στη χειραφέτησή του, τόσο από την ίδια του τη φύση ως ον ελλειμματικό όσο και από τη φύση και το περιβάλλον γενικότερα, πολύ δε περισσότερο με την ανεξαρτησή του από τον άλλο άνθρωπο ή από τον εκπαιδευτικό. Η χειραφέτηση αυτή μπορεί να επιτευχτεί μέσα από το περιεχόμενο, τις μεθόδους, τα μέσα και τις σχέσεις που αναπτύσσονται στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ο ουσιαστικός σκοπός της αγωγής υπ' αυτή την έννοια είναι διττός, είναι η "Κατηγοριακή Παιδεία", όπως την ονομάζει ο W. Klafki (1985). Σύμφωνα με αυτή την άποψη το κάθε περιεχόμενο, η κάθε μέθοδος, το κάθε μέσο αγωγής και η κάθε σχέση που αναπτύσσεται ή επιδιώκεται στην παιδαγωγική και διδακτική πράξη θα πρέπει να συμβάλει τόσο στην απόκτηση γνώσεων (υλιστική θεωρία παιδείας) όσο και στην αφύπνιση, ανάπτυξη, εξέλιξη, μετεξέλιξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων του παιδιού (τυπική θεωρία παιδείας). Επιδιώκεται, δηλαδή, η αλληλεπίδραση μεταξύ γνώσης και εφαρμογής της γνώσης, προκειμένου η γνώση να συμβάλει στην ανάπτυξη των ικανοτήτων και η ανάπτυξη ικανοτήτων να δημιουργεί προσηφορότερο έδαφος για κατάκτηση γνώσεων και απόκτηση εμπειριών, έτσι ώστε ο μαθητής να καθίσταται κάθε φορά πιο κριτικός απέναντι στις υφιστάμενες κοινωνικές καταστάσεις. Στα πλαίσια αυτά, η κάθε μας κίνηση, επιλογή ή απόφαση για εισαγωγή, χρήση, εφαρμογή κάποιου μέσου στη διδακτική διαδικασία θα πρέπει να συνοδεύεται από τα ερωτήματα: *γιατί και για ποιο σκοπό;*

Με τα δύο αυτά ερωτήματα θα είμαστε σε θέση να αποφεύγουμε κινδύνους και αρνητικές επιρροές, αν φυσικά ο στόχος της αγωγής δεν εστιάζεται μονόπλευρα στην σκόπιμη επίδραση του ενήλικου στον ανήλικο, ούτε μόνο στην σκόπιμη αλλαγή ή τροποποίηση της συμπεριφοράς του ατόμου, αλλά εστιάζεται κυρίως σε μια διαδικασία αλληλεπίδρασης, προκειμένου ο μαθητής να καταστεί ικανός να διαλευκάνει την ύπαρξή του (γνώση), να τη βιώσει (συναίσθημα) και να την υπερβεί (δεξιότητα), δηλαδή να χειραφετηθεί. Στα πλαίσια αυτά ο W. Schulz (1981: 102) προτείνει την παρακάτω διαδικασία μετάβασης από το ένα στάδιο στο άλλο κατά τη μαθησιακή διαδικασία. (βλ. πίνακα 1).

Διαστάσεις εμπειρίας	Εμπειρία γνώσης	Εμπειρία συναισθήματος	Εμπειρία κοινωνικότητας
	Γνωστική Ενεργητική	Συναισθηματική βιωματική	Πραγματική δυναμική
Τάξη			
Διαβάθμιση των στόχων	Διαλεύκανση της ύπαρξης	Πλήρωση της ύπαρξης	Υπέρβαση της ύπαρξης
1. Δρομολόγηση	γνώση	ενθάρυνση	ικανότητα
2. Ανάπτυξη	κατανόηση - ανακάλυψη	βίωση	δεξιότητα
3. Διαμόρφωση	πεποίθηση	διάθεση - στάση	συνήθεια

Πίνακας 1: Διαφοροποίηση στόχων μάθησης, (Schulz, 1981 : 102)

Το ερώτημα, λοιπόν, που τίθεται από ανθρωπολογικής και παιδαγωγικής πλευράς είναι: Κατά πόσο μια νέα τεχνολογία, μια νέα τεχνολογική γλώσσα αφυπνίζει, διευρύνει τις εν δυνάμει δυνατότητες του ανθρώπου ή τις παροπλίζει, μετατρέποντας τον άνθρωπο από υποκείμενο της δράσης του σε άνθρωπο αντικείμενο της δράσης του (Postman, 1994);

Από ανθρωπολογικής πλευράς, σύμφωνα και με την άποψη του Σωκράτη που παραθέσαμε στην εισαγωγή, θα ατροφούσε στον άνθρωπο η δύναμη της μνήμης αν αυτός θα γνώριζε τη γραφή. Από παιδαγωγικής και διδακτικής πλευράς ο άνθρωπος θα εξαρτιώταν πλέον από το γραπτό λόγο, θα αποκτούσε έμμεση εμπειρία, θα αναγκαζόταν να συζητάει για το φαινόμενο του πράγματος και όχι για το ίδιο το πράγμα, οπότε ούτε πιο σοφός θα μπορούσε να γίνει αφού, αυτό που θα θεωρούσε πραγματικό δε θα ήταν και τόσο πραγματικό.

Η άποψη αυτή δεν γίνεται σήμερα αποδεκτή επειδή ο άνθρωπος με τη βοήθεια του τεχνολογικού λόγου, δηλαδή, του γραπτού, του τηλεοπτικού και του "ψηφιακού" στηρίζει τη διαδικασία της μάθησης και αναπτύσσει ικανότητες και δυνατότητες πειραματισμού, αναζήτησης, ενώ τα εργαλεία που κάθε φορά εφευρίσκει τον καθιστούν ακόμα πιο δυνατό και ολοκληρωμένο, του διευρύνουν τις δυνατότητες να βλέπει, για παράδειγμα, το μακρόκοσμο και το μικρόκοσμο.

Αυτή η θετική διάσταση της τεχνολογίας δεν αποκλείει το παρακάτω ερώτημα: *Μήπως τελικά επιμένοντας να βλέπει έμμεσα το μικρόκοσμο*

και το μακρόκοσμο ο άνθρωπος οδηγηθεί στην αδυναμία να βλέπει άμεσα τον κόσμο; Με αυτό το ερώτημα δεν θέλουμε να καταδικάσουμε την χρήση τεχνικών μέσων στην παιδαγωγική και διδακτική πράξη, αλλά να επισημάνουμε τον κίνδυνο που μπορεί να υπάρξει χρησιμοποιώντας την υπέρμετρα. Ένα τέτοιο πρόβλημα υπάρχει στο σημερινό σχολείο, το οποίο περιορίζεται αποκλειστικά στην χρήση του σχολικού εγχειριδίου που θα μπορούσε κανείς να το αποκαλέσει ως ένα κλειστό και προγραμματισμένο σχέδιο της διδακτικής και μαθησιακής διαδικασίας.

Από την άλλη πλευρά δεν μπορεί να παραβλεφθεί το γεγονός ότι η τεχνολογία διανοίγει στον άνθρωπο ορίζοντες και δυνατότητες, μπορεί όμως και να του περιορίζει τις δυνατότητες, οδηγώντας κάποιες πρωτογενείς του ιδιότητες στην αχρησία. Στη χρήση της, λοιπόν, από παιδαγωγικής και διδακτικής πλευράς θα πρέπει να αποφεύγεται η μονομέρεια και να επιδιώκεται η συμμετοχή στη μάθηση όσων το δυνατό περισσότερων αισθήσεων, διαμορφώνοντας μια ηθική της παιδαγωγικής πράξης που θα έχει στο κέντρο την αφύπνιση των δυνάμεων του ανθρώπου και του παιδιού και όχι την εργαλειοποίησή του, ή απλά τη μετάδοση έτοιμων γνώσεων.

Επομένως, ο πρωταρχικός στόχος της αγωγής αφενός επικεντρώνεται στην αφύπνιση των δυνάμεών του και αφετέρου στη μετατροπή τους σε ικανότητες, δεξιότητες. Παράλληλα, με την αγωγή επιβάλλεται να αφυπνίζονται στο μαθητή η ηθική και η κοινωνική συνείδηση, προκειμένου να λειτουργεί μέσα στην κοινωνία δημιουργικά.

Το ερώτημα, λοιπόν, που τίθεται εδώ είναι κατά πόσο ο "ψηφιακός λόγος", η τεχνολογία του Η/Υ μπορεί να συμβάλει στην αφύπνιση των δυνάμεων του ανθρώπου, και πώς μπορεί να διαμορφώσει μια ηθική που θα καθορίζει τότε μια τεχνολογία είναι απαραίτητη και τότε βλέπει τον ίδιο τον άνθρωπο;

Μπαίνει επομένως το πρόβλημα σχετικά με την εισαγωγή μιας εναλλακτικής τεχνολογίας στο σχολείο και στην κοινωνία που θα τίθεται στην υπηρεσία του ανθρώπου και όχι ο άνθρωπος να τίθεται στην υπηρεσία της τεχνολογίας. Επίσης θα μπορούσε κανείς, αντίστοιχα, να θέσει το ερώτημα κατά πόσο η εισαγωγή και η χρήση του Η/Υ διευκολύνει τη διδακτική πράξη στο σχολείο, ή μήπως η διδακτική πράξη αποτελεί ένα πρόσφορο έδαφος για να εισαχθεί στην εκπαίδευση, προκειμένου έτσι να ικανοποιηθούν περισσότερο πολιτικές και οικονομικές σκοπιμότητες παρά παιδαγωγικές και διδακτικές επιδιώξεις.

Το διαφοροποιό στοιχείο που έχει η νέα τεχνολογία ή ο "ψηφιακός λόγος" σε σχέση με τη θεώρηση του ανθρώπου είναι ότι με αυτόν καταργείται ή αποδυναμώνεται μια σκέψη που στηρίζεται σε διχοτομίες, όπως

υποκείμενο - αντικείμενο, πνεύμα - σώμα κ.τ.λ. (Berg, 1994 : 74). Αυτή η αλλαγή θεώρησης του κόσμου ανάγεται και στην αλλαγή των δυνατοτήτων αντίληψης του κόσμου μέσα από ένα "λόγο" διαφορετικό από τον προφορικό ή το γραπτό.

Ο νέος αυτός "λόγος" αποδεσμεύεται από τις φυσικές γλώσσες, χάνει τον μιμητικό του χαρακτήρα και μετατρέπεται σε μια εφεύρεση που δημιουργεί κάτι που δεν υπάρχει πλέον στο φυσικό κόσμο, στον κόσμο της φύσης (ό.π. :76)

Σ' αυτό το πλαίσιο το ανθρωπολογικό στοιχείο της τεχνολογίας δεν μπορεί να αναζητηθεί στον άνθρωπο - υποκείμενο όπως υποστηρίζεται στην Ανθρωπιστική Παιδαγωγική, αλλά πρέπει να αναζητηθεί στην ίδια τη γλώσσα αυτής της τεχνολογίας, όπου οι άνθρωποι θα μπορούν να συζητούν και για αντικείμενα τα οποία δεν υπάρχουν εκ των προτέρων, αλλά παράγονται τη στιγμή που μιλούν για αυτά (ό.π. : 93)

Το ιδιαίτερο στοιχείο αυτής της τεχνολογίας είναι η αποδέσμευση του λόγου από την ομιλία του υποκειμένου. Επομένως, η αποδέσμευση της επικοινωνίας και της μάθησης από τη γλώσσα του υποκειμένου θα μπορούσε, ενδεχομένως, να αποτελέσει μια αφετηρία που θα βοηθούσε στην κατανόηση δύσκολων εννοιών και στο ξεπέρασμα δυσκολιών στην μάθηση, όταν αυτές οι δυσκολίες έχουν την πηγή τους στο διαφορετικό γλωσσικό κώδικα και στην έλλειψη εμπειριών. Ωστόσο επιβάλλεται να συζητηθεί εκτενώς και το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος "ψηφιακός λόγος" στηρίζει και ενισχύει περισσότερο την όραση και λιγότερο την ακοή και την ομιλία, αφού είναι μια γλώσσα που δεν ομιλείται. Αν επιπρόσθετα ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι ο άνθρωπος με την ακοή οδηγείται στη συγκέντρωση και πολλές φορές στην οπτικοποίηση, διαμόρφωση παραστάσεων μέσα από το στοχασμό, τότε θα πρέπει να προβληματιστούμε γύρω από το είδος του στοχασμού και της συγκέντρωσης που προκαλεί ή προωθεί ο Η/Υ με την όραση, η οποία ενισχύει περισσότερο την προσοχή και λιγότερο τη συγκέντρωση.

4. Η κοινωνικοπολιτική και η ιδεολογική διάσταση του "ψηφιακού λόγου"

Αν ο βασικός σκοπός της εκπαίδευσης εστιάζεται αφενός στην εισαγωγή του μαθητή στη σφαίρα των αξιών και στη γνωστική σφαίρα και αφετέρου στην κοινωνικοποίησή του, τότε τίθεται το ερώτημα της σημασίας της τεχνολογίας για την προώθηση της κοινωνικοποίησής του σ' αυτή την κατεύθυνση. Ποιες μορφές επικοινωνίας και σχέσης εισάγει μια νέα τεχνολογία, ποιες υπάρχουσες καταργεί και πώς αναδιαμορφώνεται ο κόσμος; *Κατά πόσο, δηλαδή η κάθε νέα τεχνολογία βοηθάει τον άνθρωπο*

να ελέγχει τις πράξεις του πιο συνειδητά μέσα στην κοινωνία;

Και σ' αυτή την κατεύθυνση ο Σωκράτης με το παράδειγμα του βασιλιά Θαμούντα επιχείρησε να δώσει απάντηση. Σχετικά με τη γραφή ο συγκεκριμένος βασιλιάς προβληματίζεται, όχι τόσο για το τί θα γράφουν οι άνθρωποι, αλλά για το γεγονός ότι αυτοί θα μάθουν να γράφουν και να διαβάζουν. Διαπιστώνει, δηλαδή, ότι οι λειτουργίες μιας νέας τεχνολογίας προκύπτουν από τις αλλαγές που επιφέρει η διαφορετική δομή της τεχνικής στις σχέσεις των ανθρώπων. Ιδεολογικά και κοινωνικοπολιτικά αυτό σημαίνει ότι:

- Οι άνθρωποι θα έχουν πρόσβαση στα γραπτά άλλων, θα έχουν άλλες δυνατότητες προσπέλασης, αλλά θα είναι και προσπελάσιμοι ευκολότερα: θα είναι περισσότερο ευάλωτοι από πριν, θα υπόκεινται πιο εύκολα σε διαδικασίες αλλοτρίωσης.

- Όσοι, επίσης, θα μάθουν να γράφουν, θα εξουσιάζουν αυτούς που δεν θα γνωρίζουν να γράφουν.

Θίγεται, στη συγκεκριμένη περίπτωση, η ιδεολογική και κοινωνικοπολιτική διάσταση της κάθε νέας τεχνολογίας, η οποία δημιουργεί ούτως ή άλλως νέο πολιτισμό, αφού ως νέα εισάγει νέες λέξεις και έννοιες, τροποποιώντας ή καταργώντας άλλες. Η δημιουργία νέου πολιτισμού με την απότομη εισαγωγή καινοτομιών επιφέρει κρίση στους θεσμούς. Όμως το πρόβλημα δεν είναι η αντικατάσταση των παλιών θεσμών με νέους, αλλά η μετεξέλιξη των θεσμών σε πιο ανθρώπινους, σε πιο δημοκρατικούς που θα διασφαλίζουν την ελευθερία και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, χωρίς να περιορίζονται μόνο σε διαδικασίες υπαγόρευσης ή απαγόρευσης. Στην κατεύθυνση αυτή ο N. Postmann (1994 : 117 κ.ε.) επισημαίνει τον κίνδυνο που μπορεί να υποκρύπτει η τεχνολογία του Η/Υ διοχετεύοντας μια συγκεκριμένη ιδεολογία, αφού θα γίνεται ένας αυστηρός έλεγχος των πληροφοριών στο σχολείο, όπου θα επικρατεί πλέον η ιδεολογία μιας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων που θα χειρίζεται και θα κατασκευάζει το εκπαιδευτικό λογισμικό.

Υπάρχει, δηλαδή, αφενός ο κίνδυνος του αυτοματισμού και αφετέρου της συγκέντρωσης της εξουσίας στα εκπαιδευτικά πράγματα σε συγκεκριμένες μικρές ομάδες ανθρώπων, που θα αναδεικνύονται σε "ιερείς". Αυτοί κατά τον Postmann (ό.π. :100) υπηρετούν ένα θεό που δεν γνωρίζει την δικαιοσύνη, την καλωσύνη, την συμπόνια ή την απόδοση χάριτος. Ο θεός αυτών των ειδικών μιλάει για αποτελεσματικότητα, για ακρίβεια, για αντικειμενικότητα με αποτέλεσμα να εξαφανίζονται από το ρεπερτόριο του λεξιλογίου τους λέξεις όπως λάθος, αμαρτία, κακό, καλό και να αντικαθίστανται με λέξεις όπως κοινωνική απόκλιση αντί ίσως της λέξης "λάθος" κ.τ.λ. Λέξεις και έννοιες όπως αμαρτία, λάθος, κακό, καλό, εξα-

φανίζονται επειδή ακριβώς δεν είναι μετρήσιμες και αντικαθίστανται με άλλες που είναι μετρήσιμες και πραγματοποιήσιμες.

Έτσι, διερωτάται κανείς μήπως τελικά η απότομη και έντονη απαίτηση για μια εισαγωγή των Η/Υ στο σχολείο είναι καθαρά μια οικονομική στήριξη του κεφαλαίου και μια προετοιμασία του μαθητή ως εργατική δύναμη, ως καταλαλωτή, ενώ, για παράδειγμα, ο μαθητής θα μπορούσε να απασχοληθεί με άλλα πιο σημαντικά γι' αυτόν πράγματα; *Κατά πόσο δηλαδή, ο Η/Υ υπηρετεί την παιδαγωγική, διδακτική και κοινωνική πράξη ή μήπως τελικά η διδασκαλία των μαθημάτων και με τη βοήθεια των Η/Υ μετατρέπεται σε αυτοσκοπό;*

Όπως, ήδη, αναφέραμε ο στόχος της εκπαίδευσης είναι να βοηθήσει τον άνθρωπο ν' αναπτύσσει τις δυνάμεις του, να λειτουργεί δημιουργικά και υπεύθυνα μέσα στην κοινωνία, να έχει δυνατότητες προσπέλασης στην τεχνολογία, χωρίς να δέχεται τις αρνητικές τις επιπτώσεις. Όταν ο μαθητής μαθαίνει να χρησιμοποιεί την τεχνολογία τότε ο τόπος "σχολείο" μπορεί να μετατραπεί σ' ένα χώρο που θα δημιουργεί στον μαθητή αντιστάσεις μπροστά στους κινδύνους που η ίδια η τεχνολογία κρύβει, και προοπτικές μπροστά στις δυνατότητες που του προσφέρει. Αυτό θεωρούμε ότι μπορεί να επιτευχθεί αν η κάθε νέα τεχνολογία δεν θεωρηθεί μόνο ως εργαλείο ή μάθημα, αλλά παράλληλα και ως πρόβλημα ή αντικείμενο διδασκαλίας, προκειμένου να αποκαλυφτούν οι ιδεολογικές, κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές διαστάσεις και σκοπιμότητες (Becker, 1987 : 132 κ.ε.).

Τα ερωτήματα που τίθενται στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι: Σε ποιο βαθμό ο "ψηφιακός λόγος" διευκολύνει την ανάπτυξη πιο ανθρώπινων κοινωνικών σχέσεων στη διδακτική και στην κοινωνική πράξη; Ποια εμπόδια - δυσκολίες μπορούν να ξεπεραστούν με αυτόν, προκειμένου ο μαθητής να είναι καλύτερος απ' ό,τι είναι, να είναι πιο παραγωγικός και δημιουργικός τόσο για τον εαυτό του όσο και για το κοινωνικό σύνολο;

Στη συγκεκριμένη περίπτωση η παρεμπόδιση της εισαγωγής του Η/Υ στο σχολείο δεν είναι η λύση του προβλήματος, αλλά η αναζήτηση ενός τρόπου για την αποφυγή τόσο της αποϋποκειμενικοποίησης των υποκειμένων της διδακτικής και γενικά της κοινωνικής πράξης, όσο και της τεχνικοποίησης της ίδιας της διδακτικής διαδικασίας. Ίσως οι ιδιαιτερότητες του "ψηφιακού λόγου" να οδηγήσουν στη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων στη μάθηση, στην περίπτωση που οι δυσκολίες μάθησης είναι πρόβλημα γλωσσικού κώδικα και εμπειριών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να προκύψει και το αντίθετο.

5. Η σημασία του "ψηφιακού λόγου" στη διδακτική πράξη

Η εισαγωγή, μιας νέας τεχνολογίας στην εκπαίδευση, όπως επισημάναμε και στην αρχή δεν είναι απλά μια προσθαιρτική διαδικασία. Είναι περισσότερο μια δυναμική διαδικασία και εκφράζει το γενικότερο πρόβλημα της σχέσης μεταξύ παράδοσης και εξέλιξης - προόδου - ιδιαίτερα σήμερα που η πρόοδος ταυτίζεται με την τεχνολογική πρόοδο.

Η εισαγωγή, λοιπόν, μιας νέας τεχνολογίας στην εκπαίδευση δεν προκαλεί αντιπαράθεση και πόλεμο μόνο ανάμεσα στην παλιά και στη νέα τεχνολογία για το ποια τελικά θα έχει τον πρώτο λόγο μέσα στο σχολείο.

Ο πόλεμος αυτός επεκτείνεται στις άλλες πράξεις του ανθρώπου (οικονομικές, πολιτικές, θρησκευτικές) σχετικά με το ποια από αυτές θα χρησιμοποιήσει την τεχνολογία, προκειμένου η ίδια να ισχυροποιήσει τη θέση της μέσα στην εκπαίδευση. Από αυτή την αντιπαράθεση ως μόνη κερδισμένη βγαίνει η πράξη της τεχνολογίας (Postman, 1994) αφού για παράδειγμα: Ο πολιτικός πλέον ενδιαφέρεται περισσότερο για το είδος της τεχνολογίας που θα χρησιμοποιήσει, προκειμένου να φτάνει γρηγορότερα το μήνυμά σε περισσότερους δέκτες, απ' ό,τι για το σκοπό και το περιεχόμενο του μηνύματος. Σ' αυτή την κατεύθυνση δεν έμειναν ανεπηρέαστοι και πολλοί παιδαγωγοί - διδακτολόγοι και άνθρωποι της πράξης που ενδιαφέρονται περισσότερο για το πώς και με ποιο είδος τεχνολογίας θα μάθουν καλύτερα ή γρηγορότερα οι μαθητές και λιγότερο για το τι και για ποιο σκοπό πρέπει να μάθουν. Φαίνεται, δηλαδή, η οικονομική και η τεχνολογική πράξη να κυριαρχεί στις άλλες και να καταργείται έτσι η αρχή της ιεράρχησης των πράξεων του ανθρώπου.

Αποτέλεσμα αυτού του πνεύματος είναι να κινδυνεύει να μετατραπεί ο παιδαγωγικός λόγος σε καθαρά εργαλειακό, τεχνικό ή ο τεχνολογικός λόγος να υπερκαλύπτει τον παιδαγωγικό και να τον κατευθύνει, αφού έτσι διαμορφώνεται μια παιδαγωγική και διδακτική ηθική της αποτελεσματικότητας και της ακρίβειας - λόγω της ακρίβειας του "ψηφιακού λόγου"- σε βάρος της αναζήτησης των στόχων και των επιδιώξεων της παιδαγωγικής πράξης. Πέραν αυτού η μονομερής επικράτηση ή η αναγωγή ενός "λόγου" σε κυρίαρχο στοιχείο στην παιδαγωγική πράξη μειώνει τις δυνατότητες επικοινωνίας και δράσης τόσο του εκπαιδευτικού όσο και του μαθητή.

Προκειμένου, λοιπόν, να εισαχθεί ο "ψηφιακός λόγος" στο σχολείο, είτε ως μάθημα είτε ως μέσο διδασκαλίας και μάθησης και να αποφευχθούν όσο το δυνατό περισσότερο οι αρνητικές επιπτώσεις, επιβάλλεται σύμφωνα με την Κριτική Επικοινωνιακή Διδακτική (Winkel, 1994:88) να

ακολουθηθεί η παρακάτω σταδιακή μετάβαση:

- Ως πρώτο βήμα είναι η μελέτη της σχολικής πραγματικότητας, όπως αυτή είναι, προκειμένου να προσδιοριστεί το αναγκαίο και το εφικτό, καθώς επίσης και η αναζήτηση εκείνων των σημείων που δεν αντιμετωπίζονται με τα ήδη υπάρχοντα μέσα.

- Ως δεύτερο βήμα μπορεί να είναι η αναζήτηση των ιδιαίτερων δυνατοτήτων, αλλά και των αλλαγών που προσφέρει ο "ψηφιακός λόγος", καθώς επίσης και ο εντοπισμός τόσο των αρνητικών όσο και των θετικών επιδράσεων της τεχνολογίας στο ίδιο το παιδί και στην παιδαγωγική σχέση.

Μέσα από μία τέτοια διαδικασία, μέσα από την ανάδειξη των αδυναμιών και των δυνατοτήτων της σχολικής πραγματικότητας θα καταστεί δυνατή η διαπίστωση της αναγκαιότητας και της δυνατότητας που προσφέρει ο "ψηφιακός λόγος" στη διδακτική πράξη. Για παράδειγμα, αν:

- ο προφορικός λόγος θέτει στο κέντρο της μάθησης την ομάδα (εκπαιδευτικός - μαθητής), απαιτεί και προωθεί την άμεση επικοινωνία και τον άμεσο διάλογο,

- ο γραπτός λόγος θέτει στο κέντρο την ατομική μάθηση και την αυτόνομη αναζήτηση των πληροφοριών,

- ο τηλεοπτικός λόγος προωθεί μια παθητική και έμμεση άντληση πληροφοριών, τότε:

ποιες δυνατότητες προσφέρει ο "ψηφιακός λόγος" και ποιες αδυναμίες καλύπτει, ποιους κινδύνους ενδεχομένως κρύβει; Ποια αλλαγή ρόλων, σχέσεων και ποια είδη ενδιαφερόντων προωθεί ο "ψηφιακός λόγος"; Πώς διαμορφώνεται στον κάθε λόγο το σκηνικό και οι συνθήκες παραγωγής νέου λόγου, σκέψης, γνώσης και δράσης;

Τα ερωτήματα αυτά μπορούν εν μέρει να απαντηθούν, αν λάβουμε υπόψη την αντίληψη που σήμερα επικρατεί για το ποιος είναι ο "καλός" μαθητής. Σήμερα, ως "καλός" μαθητής θεωρείται αυτός που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις ενός σχολείου που λειτουργεί κυρίως με τον προφορικό και το γραπτό λόγο. Ο μαθητής έξω από το σχολείο επηρεάζεται κυρίως από τον τηλεοπτικό λόγο και δεν μπορεί να διδαχτεί μόνο με τον προφορικό ή το γραπτό λόγο. Είναι επομένως αποτυχημένος, όχι λόγω χαμηλής νοημοσύνης, αλλά επειδή βρίσκεται στη λάθος πλευρά της αντιπαράθεσης. Ο μαθητής αυτός που είναι συνηθισμένος στον τηλεοπτικό λόγο θα είχε ενδεχομένως μεγαλύτερες επιδόσεις σ' ένα σχολείο που θα στηριζόταν περισσότερο στον τηλεοπτικό λόγο. Ίσως μετά από χρόνια αυτός ο τύπος μαθητή να είναι ο συνηθισμένος, η κοινωνία, όμως, να διαμορφώνει ένα άλλο τύπο μαθητών, εκείνων του "ψηφιακού λόγου".

Το πρόβλημα, δηλαδή, της αγωγής και της μάθησης δεν είναι η έλλειψη

ενός λόγου ή η έλλειψη της πληροφόρησης. Το πρόβλημα ανάγεται στη σύγχυση των λόγων που επικρατούν, στις ετεροχρονισμένες καταστάσεις που δημιουργούνται στο σχολείο και στην παθητική στάση που προωθούν οι νέες τεχνολογίες στον άνθρωπο.

Στη βάση μιας ανθρωπολογικής και κοινωνικοπολιτικής διάστασης της τεχνολογίας η κριτική που ασκείται σ' αυτή είναι ότι μετατρέπει τον άνθρωπο σε παθητικό παρατηρητή, παρόλο που η βασική ιδιότητα του ανθρώπου είναι η δράση. Δράση σημαίνει στοχασμός, πειραματισμός, σχεδιασμός, επιλογή, απόφαση, σημαίνει εντέλει δημιουργική εποικοδόμηση, επεξεργασία, αφύπνιση.

Για να χρησιμοποιήσουμε, επομένως, ένα μέσο ή κάποιο "λόγο" στη διδακτική πράξη, η επιλογή θα πρέπει να συνοδεύεται από ένα παιδαγωγικό και από ένα διδακτικό-μεθοδολογικό ερώτημα. Το παιδαγωγικό ερώτημα αφορά στις δυνατότητες που προσφέρει το νέο μέσο για την αφύπνιση των δυνάμεων του ανθρώπου και στην ηθική που διαμορφώνει το άτομο, προκειμένου κατέχοντας αυτό το μέσο να γνωρίζει τόσο τους κινδύνους που κρύβει, όσο και τις δυνατότητες που διανοίγει. Το διδακτικό και μεθοδολογικό ερώτημα αφορά στη συσχέτιση του μέσου με το αντικείμενο διδασκαλίας και στη χρονική στιγμή που αυτό θα χρησιμοποιηθεί (Rehfus, 1995 : 193 κ.ε.).

Ιδιαίτερα, όμως, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι μαθητές μιας ηλικιακής ομάδας - μιας τάξης - θα πρέπει να αντιμετωπιστούν και να βοηθηθούν με διαφορετικούς και εναλλακτικούς τρόπους επειδή είναι διαφορετικοί. Η παιδαγωγική αρχή "των ίσων ευκαιριών" στην εκπαίδευση μπορεί να επιτευχθεί και μέσα από μια διαφορετική αντιμετώπιση. Επίσης οι πολλαπλές μορφές παρουσίασης της πραγματικότητας, οι πολλαπλές μορφές εργασίας, και επικοινωνίας απαιτούν την εφαρμογή της διαφοροποιημένης διδασκαλίας (W. Klafki, 1985). *Πώς μπορούν όμως τα προγράμματα εκπαιδευτικού λογισμικού να ανταποκρίνονται στην παραπάνω παιδαγωγική αξίωση;*

Σήμερα, η πραγματικότητα διαγράφεται από τις πολλαπλές δυνατότητες άντλησης και παρουσίασης των πληροφοριών που παρέχονται και επομένως και από προβλήματα ελέγχου αυτών των πληροφοριών. Η έκρηξη των γνώσεων συνοδευόμενη και από την έκρηξη των τεχνολογικών δυνατοτήτων οδήγησε σε σχετική αδυναμία επιλογής των περιεχομένων και των μέσων διδασκαλίας. Ο W. Klafki (1985) προτείνει να γίνεται αυτή η επιλογή με βάση κάποια βασικά ερωτήματα που σχετίζονται με την παραδειγματική σημασία του περιεχομένου ή του μέσου και τη σημασία που αυτό έχει για το παρόν και το μέλλον του παιδιού και γενικότερα του ανθρώπου (βλ. Κοσσυβάκη, 1993 : 196 κ.ε.).

Η ανάδειξη, όμως, της σημασίας του περιεχομένου ή του μέσου είναι μια δύσκολη υπόθεση, λόγω της διαφορετικότητας των παιδιών σε σχέση με τη γνωστική δομή, το ρυθμό μάθησης και το γλωσσικό κώδικα. Από την άλλη πλευρά αυτή η διαφορετικότητα ενισχύεται και από το ότι τα παιδιά αλλάζουν από γενιά σε γενιά, γεγονός που δεν επιτρέπει την ύπαρξη διαχρονικών τρόπων διαπαιδαγωγικής τους. Κοινωνικές έρευνες (Beck/Beck - Gernsheim, 1994) έχουν καταδείξει ότι οι διάφορες ραγδαίες κοινωνικές αλλαγές έχουν μετατρέψει την παιδική ηλικία σε μια κουρασμένη ηλικία. Κι αυτό γιατί δεν έχουν άμεσα βιώματα και εμπειρίες, έχουν διαχωριστεί και απομονωθεί στον κόσμο των συνομηλίκων, εξαναγκάζονται σε διαδικασίες αφηρημένης μάθησης και επίδοσης, είναι παιδιά της ηλεκτρονικής τεχνολογίας που δέχονται καθημερινώς μηνύματα καταστροφολογίας.

Συγκεκριμένα ο παιδαγωγός E. Cloer (1991: 13) κάνει λόγο για μια παιδική ηλικία "φτωχή στην αφθονία". Το να είσαι παιδί σήμερα σημαίνει:

- φτώχεια σε εμπειρίες εργασίας και υπευθυνότητας,
- φτώχεια σε δυνατότητες επικοινωνίας με όλες τις ηλικίες,
- φτώχεια σε αδέρφια και σε έμπιστα πρόσωπα,
- φτώχεια σε εμπειρίες δοκιμής των δυνάμεών τους,
- φτώχεια σε πολλαπλές δυνατότητες άντλησης πληροφοριών, επειδή συνήθως κυριαρχεί μόνο κάποια από αυτές σε βάρος των υπολοίπων,
- φτώχεια σε δυνατότητες αναζήτησης και αντιμετώπισης υπαρκτών καταστάσεων με υπαρκτά άμεσα μέσα.

Είναι τα παιδιά φτωχά γιατί, ενώ νομίζουμε ότι τα έχουν όλα και τα έχουν όλα, τα ίδια όμως δεν είναι τίποτα, δεν δοκιμάζουν, δεν ερευνούν, δεν έχουν ευθύνη, δεν γεύονται τη χαρά της δημιουργίας ενός αντικειμένου που δεν είναι μια φευγαλέα εντύπωση. Είναι φτωχά μέσα στον πλούτο του άγχους που προσφέρει η ανεξέλεγκτη αφθονία. Αυτό το είδος της ένδειας το συναντάμε και στο σχολείο και στην παιδαγωγική πράξη. Πιστεύουμε ότι αυτή η ένδεια είναι κατά ένα μεγάλο μέρος σύμπτωμα του τεχνολογικού πολιτισμού που, ενώ παρέχει στον άνθρωπο π.χ. εξαρτήματα, τον οδηγεί στη αχρησία των δυνατοτήτων που το ίδιο του το σώμα του προσφέρει.

Ωστόσο, ο άνθρωπος μπορεί να θεραπεύσει αυτή την κατάσταση όχι με την κατάργηση της τεχνολογίας, αλλά με τη σωστή της χρήση. Ο σωστός τρόπος είναι δυνατό να αναζητηθεί, όταν φυσικά ληφθεί υπόψη ότι:

- Η παιδαγωγική πράξη δεν είναι εφαρμοσμένη τεχνική, αλλά ολοκλήρωση, πραγμάτωση ζωής, διασφάλιση της ελευθερίας, της ιστορικότητας και τη γλώσσας.
- Η παιδαγωγική πράξη είναι πρώτα και πάνω απ' όλα στήριξη για

διαμόρφωση, ανάπτυξη και εξέλιξη των δυνατοτήτων του ανθρώπου.

- Η παιδαγωγική πράξη είναι πράξη στήριξης των παιδιών για να ζήσουν τη ζωή τους συνειδητά και κριτικά μέσα στην κοινωνία, είναι πράξη στήριξης για διαλεύκανση, βίωση και υπέρβαση της ύπαρξής τους.

- Η παιδαγωγική πράξη είναι πρόκληση για απόλαυση και δημιουργία.

Υπ' αυτή την έννοια η βασική επιδίωξη με την αγωγή και τη μάθηση είναι να ανοίξει στο μαθητή διαδρόμους επικοινωνίας προς τη γη προς τον κόσμο, προς τον συνάνθρωπο και όχι μόνο διαύλους επικοινωνίας μεταξύ "φαινομενικά πραγματικών" αλλά "μη υπαρκτών" κόσμων.

Αν, λοιπόν, σήμερα ο μαθητής βιώνει μια "μη πραγματική" πραγματικότητα, δηλαδή, δεν έχει τη δυνατότητα να δοκιμάσει πραγματικά τις δυνάμεις του, αν στην παιδαγωγική πράξη επικρατεί σύγχυση εννοιών και "λόγων" και οι μαθητές δεν αντιμετωπίζονται διαφοροποιημένα, τότε : *Ποια είναι η σημασία του "ψηφιακού λόγου" στην εκπαιδευτική διαδικασία; Πού είναι ο πλούτος του και ποια η συμβολή του στα παραπάνω προβλήματα της παιδαγωγικής πράξης;*

Με βάση το σκεπτικό και τον προβληματισμό που προηγήθηκε και έχοντας υπόψη προτάσεις που διατυπώθηκαν σχετικά με τη σημασία του Η/Υ στη διδακτική πράξη επισημαίνουμε ότι έχουν γίνει ορισμένες θετικές προσπάθειες σ' αυτή την κατεύθυνση. Όμως οι προσπάθειες αυτές έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα και επιχειρούν να καλύψουν συγκεκριμένες πτυχές και αδυναμίες της διδακτικής πράξης. Τέτοιες προσπάθειες αυξάνονται διαρκώς, χωρίς ωστόσο να γίνεται παράλληλα μια έρευνα και ένας γενικότερος συντονισμός όλων αυτών των ενεργειών. Εκείνο που πρέπει ιδιαίτερα να αποφευχθεί είναι να μη θεωρηθεί πλέον η πληροφορική ως η μοναδική δυνατότητα για την επιτυχία εκπαιδευτικών μεταρρυθμιστικών προσπαθειών. Στην κατεύθυνση αυτή μπορεί η υπολογιστική τεχνολογία να θεωρηθεί απαραίτητη όχι μόνο ως ένα αντικείμενο εκμάθησης της χρήσης του, αλλά και ως ένα εργαλείο στήριξης των μαθητών στην εξέλιξή τους, εφόσον όπως υποστηρίζεται, θα ληφθούν υπόψη οι ανάλογες παιδαγωγικές προτεραιότητες (Κυνηγός 1995 : 396 - 410 κ.ε.). Μια τέτοια παιδαγωγική προτεραιότητα, θα μπορούσε για παράδειγμα να συμπεριλαμβάνει τα παρακάτω ερωτήματα :

- Πώς μπορεί να εισαχθεί ο Η/Υ στο σχολείο - ιδιαίτερα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση - λαμβάνοντας υπόψη τους βασικούς παιδαγωγικούς στόχους της;

- Ποιές σταθερές και διαρκείς επιδράσεις επιφέρει η εισαγωγή του Η/Υ στο σχολείο και πώς αυτή επηρεάζει τις μορφές οργάνωσης, εργασίας, διδασκαλίας και μάθησης;

- Ποια είναι τα μέχρι τώρα πορίσματα ερευνών σε προσπάθειες που

έχουν, ήδη, αναληφθεί σε διεθνές επίπεδο;

- Πώς επιβάλλεται να γίνει η εκπαίδευση, η κατάρτιση και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, προκειμένου αυτοί να χρησιμοποιούν τον Η/Υ ενεργά και να μη μετατραπούν σε παθητικούς διεκπεραιωτές έτοιμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων;

Συμπεράσματα

Με τους Η/Υ και τον "ψηφιακό λόγο" έχει διαμορφωθεί μια τέταρτη πολιτισμική τεχνική παράλληλα με τις κλασικές τεχνικές ανάγνωση, γραφή, αρίθμηση. Οι συζητήσεις των παιδαγωγών - διδακτολόγων στρέφονται γύρω από τους κινδύνους, τη σημασία και το σκοπό ή τις σκοπιμότητες της εισαγωγής του Η/Υ στο σχολείο.

Η παιδαγωγική συζήτηση και επιχειρηματολογία επικεντρώνεται, κυρίως, στην αναζήτηση τρόπων χρησιμοποίησης του Η/Υ από τον άνθρωπο, χωρίς να ζημιωθεί ο ίδιος ως χρήστης ή η κοινωνία.

Η διδακτική συζήτηση και επιχειρηματολογία εστιάζει το ενδιαφέρον της κυρίως στην αναζήτηση εκείνων των μαθησιακών διαδικασιών που θα στηριχτούν από τη χρησιμοποίηση του Η/Υ και στην αποφυγή παρενεργειών, αφού η παιδική ηλικία φαίνεται να είναι φτωχή μέσα στην αφθονία.

Η απάντηση στους παραπάνω προβληματισμούς πιστεύω ότι μπορεί να ευρεθεί όταν παιδαγωγοί και τεχνοκράτες συζητήσουν από κοινού το πρόβλημα. Για να συζητήσουν επιβάλλεται να διαμορφώσουν ένα κοινό γλωσσικό εργαλείο επικοινωνίας, προκειμένου να οριοθετηθεί η παιδαγωγική διάσταση της τεχνολογίας και η τεχνολογική διάσταση της παιδαγωγικής, έτσι ώστε ο "ψηφιακός λόγος" να αποτελέσει ένα στοιχείο εμπλουτισμού της ανθρώπινης υπόστασης και πράξης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Beck, U/Beck - Gernsheim (1994): Riskante Freiheiten; Individualisierung in modernen Gesellschaften, Frankfurt.
- Becker, G, (1984) : Planung von Unterricht, Teil I , Beltz, Weinheim / Basel.
- Benner, D. (1987) : Allgemeine Pädagogik, Juventa, Weinheim / München.
- Berr, M. A. (1994) : Anthropologie der medialen Technologie. In : Wulf, Chr. (1994) : Einführung in die Pädagogische Anthropologie, Beltz, Weinheim / Basel.
- Bollnow, O.F. (1983) : Anthropologische Pädagogik, Haupt, Bern / Stuttgart.
- Cloer, E. (1991) : Veränderte Kindheitsbedingungen - Wandel der Kindheit. In: Ernstfall Grundschule - Sind Kinder keine mehr? Hannover : Niedersächsisches Kultusministerium.
- Εκο, Ου. (1990) : Κήνσορες και θεράποντες, εκδόσεις Γνώση , Αθήνα , μετάφ. Έφη Καλλιφάτη.
- Fink, E. (1978) : Grundfragen der systematischen Pädagogik, Herder, Freiburg.
- Gehlen, A. (1962) : Der Mensch : Seine Natur und seine Stellung in der Welt, Frankfurt.
- Klafki, W. (1985) : Neuere Studien zur Bildungstheorie und Didaktik, Beltz, Weinheim / Basel.
- Κοσσυβάκη, Φ. (1993) : Διδασκαλία, Ανθρωπολογικές, Παιδαγωγικές και Κοινωνικές προϋποθέσεις, Τόμος Ι, Σμυρنيωτάκης, Αθήνα.
- Κυνηγός, Χρ. (1995) : Η ευκαιρία που δεν πρέπει να χαθεί : Η υπολογιστική τεχνολογία ως εργαλείο έκφρασης και διεύρυνσης στη Γενική Παιδεία : Στο : Καζαμίας Α., Κασσωτάκης Μ.: Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού, Σείριος, Αθήνα.
- Landmann, M. (1961) : Der Mensch als Schöpfer und Geschöpf der Kultur, München / Basel.

- Μακλουάν, Μ. (χ. χ) : Media, οι προεκτάσεις του ανθρώπου, Κάλβος, Αθήνα, μετ. Σπ. Μάνδρος.
- Μαυρογιώργος, Γ. (1992) : Εκπαιδευτικοί και Διδασκαλία, Για μια Αντί (-παλη) Πρόταση, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα
- Μικρόπουλος, Τ. / Λαδιάς, Τ. (1993) : Πληροφορική και εκπαίδευση , Δημιουργίες Νοητικών Μοντέλων στο Ανοικτό περιβάλλον της Γλώσσας Logo, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Πλάτων "Φαίδρος" (1971), απόδοση Ι. Ν. Θεοδωρακοπούλου, Γ΄ έκδοση.
- Postman, N. (1994) : Das Technopol. Die Macht der Technologien und die Entmündigung der Gesellschaft; übers. von R. Kaiser.
- Rehfus, W. (1995) : Bildungsnot. Hat die Pädagogik versagt? Klett - Cotta, Stuttgart.
- Schulz, W. (1981) : Unterrichtsplanung, Urban / Schwarzenberg, München, Wien, Walthmore.
- Von Hentig, H. (1993) : Die Schule neu denken, Hanser, München, Wien.
- Winkel, R. (1994) : Antinomische Pädagogik und Kommunikative Didaktik, Schwann, Düsseldorf.